

BAHASA MURUT DI SABAH: SATU PAPARAN DINI

*SAIDATUL NORNIS HJ. MAHALI**
Universiti Malaysia Sabah
saidatul@ums.edu.my

WONG MEE MEE
Universiti Malaysia Sabah
long.g0112@yahoo.com

*Pengarang Perantara

ABSTRAK

Bahasa Murut merupakan salah satu bahasa yang dituturkan di Sabah. Penutur bahasa ini boleh ditemui di daerah Keningau, Tenom, Tambunan, Beaufort, Tawau dan daerah persempadanan antara Sabah dengan Sarawak dan Kalimantan. Dalam konteks Sabah, bahasa ini diandaikan sedang menongkah arus untuk proses pemertahanannya khusus dalam kalangan generasi mudanya. Memandangkan kurangnya tulisan yang memerihai tentang bahasa Murut di Sabah, maka perbincangan dalam makalah ini hanya akan memfokuskan kepada inventori fonem dan leksikal asas bahasa Murut. Data bahasa Murut dalam perbincangan ini merupakan hasil kerja lapangan di daerah Keningau, Sabah. Seramai empat orang informan dalam kalangan generasi muda telah ditemu bual untuk mendapatkan gambaran umum tentang penguasaan bahasa Murut dalam kalangan remaja di daerah ini. Kesemua informan berusia 16 tahun (Tingkatan 4), mereka dipilih bagi mewakili penguasaan leksikal Murut dalam kalangan remaja kerana mereka masih berada dalam alam persekolahan, dan terdedah kepada sistem pendidikan moden yang menyebabkan mereka sering bertembung dengan bahasa-bahasa lain khusus bahasa Kebangsaan dan bahasa Inggeris. Pertembungan sedemikian akan secara tidak langsung mempengaruhi atau menggantikan terus bahasa asal. Hasil analisis memperlihatkan leksikal Murut masih dipertahankan dan mereka masih menguasai bahasa asal serta menuturkan bahasa berkenaan menggunakan leksikal asal tanpa memperlihatkan kata pinjaman, sekaligus data leksikal memaparkan inventori fonem bahasa ini. Keadaan sedemikian membuktikan bahawa para remaja Murut sedar bahawa mereka perlu mempertahankan dan melestarikan bahasa Murut demi untuk kelangsungan bahasa berkenaan. Bagaimanapun, kajian lanjutan perlu dilakukan agar semua aspek linguistik bahasa ini dapat dipaparkan kepada khalayak. Makalah ini diharap dapat dijadikan sebagai catatan dan dokumentasi awal tentang bahasa masyarakat ini.

Kata Kunci: bahasa Murut; inventori fonem; Keningau; Orang Murut; Sabah

THE SABAH MURUT LANGUAGE: A PRELIMINARY VIEW

ABSTRACT

Murut language is one of the languages spoken in Sabah. Speakers of this language found in the districts of Keningau, Tenom, Tambunan, Beaufort, Tawau and the area of border districts between Sabah, Sarawak and Kalimantan. In the context of Sabah, this language is assumed decline in its use especially among the younger generation. Because of lack of writing describing the Murut language in Sabah, the discussion in this paper will only focus on the basic phoneme and lexical inventory of the Muruts. The data in this discussion was a result of fieldwork in the district of Keningau, Sabah. A total of four informants among the younger generation were interviewed to get an overview of Murut language proficiency. All the informants were 16 years old (Form 4), they were selected to represent Murut lexical because they were still in school, and exposed to the modern education system which caused them to often encounter to other languages specifically National and English languages. Such collisions will indirectly affect or permanently replace the original language. The results of the analysis show that the Murut lexical is still preserved and they still upholding the original language and speak the language using the original lexical without showing loanwords, at the same time the lexical displays the phoneme inventory. Such a situation proves that the Murut teenagers are aware that they need to defend and preserve for the survival of the language. However, further research needs to be done so that all the linguistic aspects of this language can be displayed to the public. It is hoped that this paper can be used as a record and initial documentation about the language of this community.

Keywords: Murut language; phoneme inventory; Keningau; Murut people; Sabah

PENGENALAN

Murut merupakan kumpulan etnik ketiga terbesar di Sabah. Mereka menetap di Pedalaman, di pantai barat, di pantai timur, di bahagian Tenggara Sabah serta di wilayah perbatasan antara Sabah dan Kalimantan. Petempatan masyarakat Murut dibahagi mengikut subetnik, iaitu Murut dataran tanah rendah dan Murut dataran tanah tinggi. Murut dataran tanah rendah terdiri daripada Murut Nabaai dan Murut Timugon yang mendiami tanah rata Keningau. Manakala Murut tanah tinggi pula adalah golongan terbesar mendiami kawasan tanah tinggi di Sabah. Golongan ini dipecahkan kepada beberapa kumpulan besar. Pertama, Murut Paluan yang tinggal di kawasan tanah tinggi berhampiran Sungai Padas di Tenom, berkembang ke Sungai Dalit di sempadan Sook dan berkembang ke barat berhampiran Sipitang. Kedua, Murut Dalit yang juga dipanggil "orang bukit" menduduki kawasan Dalit dan Sook serta berkembang di sepanjang Sungai Penawan. Ketiga, Murut Rundum yang menduduki kawasan sekitaran Sungai Tagul dan berkembang ke utara Rundum. Keempat, Murut Tahol yang berpindah dari sekitaran Sungai Tagul dan menduduki kawasan Bole, Kemabong, Tenom dan Tomani. Kelima, Murut Kolod di kawasan Bole. Keenam, Murut Sapulut menduduki kawasan tanah tinggi selatan Sook hingga ke Sungai Sepulut dan Murut Pensiangan (Lagungan) yang menduduki kawasan Sapulut, berkembang hingga ke sempadan dan tenggara Serudong dan Sungai Kalabakan. Orang Murut Sapulut dikenali juga sebagai Murut Tagal (Ismail Ibrahim, 2007). Walau bagaimanapun, terdapat penulis lain yang mengklasifikasikan masyarakat Murut kepada beberapa subetnik. Misalnya, Rita Lasimbang dan Stella Moo-Tan (1997) telah membahagikan Murut kepada 11 subkumpulan, iaitu Baukan, Gana, Kalabakan, Okolod, Paluan, Selungai, Serudong, Tagal, Timugon, Murut Beaufort dan Murut Keningau. Etnik

Murut juga boleh ditemui di Brunei, Sarawak dan sempadan Kalimantan. Etnik ini mempunyai bahasa tersendiri serta bervariasi antara satu dengan yang lain.

Memandangkan wujudnya variasi subkumpulan etnik dalam masyarakat ini, maka didapati tidak banyak kajian yang merata dilakukan terhadap semua subkumpulan yang menyebabkan hanya kumpulan-kumpulan yang dominan seperti Timugon, Nabaai dan Tahol sahaja yang diketengahkan ke khalayak luas sedangkan kumpulan lain seolah-olah dalam 'kewujudan yang terpinggir'. Salah satu aspek yang semakin mengalami kemerosotan adalah bahasa. Bahasa Murut juga sedang diancam kepunahan. Hal ini turut ditegaskan oleh pihak Ethnologue (Lewis, 2013) yang menegaskan bahawa bahasa Murut berada di paras terancam [Endangered (EGIDS 6b-9) - *It is no longer the norm that children learn and use this language*], perkara ini berkemungkinan disebabkan oleh ramai generasi muda Murut sedang menerima pendidikan moden telah secara tidak langsung menyebabkan proses asimilasi atau mungkin sahaja proses amalgasi turut telah berlaku yang sedikit sebanyak menyebabkan budaya dan bahasa Murut 'ditolak' dan dibaurkan dengan bahasa Melayu (khusus dialek Melayu Sabah), yang akhirnya menyebabkan bahasa Murut dipinggirkan kerana difikirkan kurangnya 'kuasa' bahasa itu untuk bersaing dalam konteks moden. Apatah lagi, dialek Melayu Sabah telah turut menjadi bahasa perantara sama ada sebagai medium intra atau inter etnik di Sabah. Berkait itu, maka diskusi ini diusahakan untuk meninjau keupayaan berbahasa khusus dari aspek leksikal dalam kalangan generasi muda etnik Murut di daerah Keningau, Sabah yang sama ada masih mengekalkan penggunaan bahasa Murut dalam konteks interaksi harian ataupun sebaliknya telah membaurkannya dengan dialek Melayu Sabah.

ETNIK MURUT

Penamaan sesetengah kumpulan orang/etnik di Sabah dan Sarawak telah diberi oleh orang luar (*outsiders*), namun penamaan itu bukanlah suatu identifikasi yang biasa dirujuk oleh kumpulan-kumpulan berkenaan (Babcock, 1974; Prentice, 1975). Salah satu penamaan etnik yang paling mengelirukan dan tersebar dalam literatur berkaitan Borneo adalah istilah Murut. Label itu secara luaran diguna untuk merujuk kepada dua kumpulan orang/etnik yang sama sekali berbeza di Borneo, (i) di Sabah, ia dirujuk kepada kumpulan seperti Timugon, Nabaai, Baukan, Paluan, Sumambu', Alumbis dan Tagal [Idahan Murut (Prentice, 1972)], manakala (ii) di Sarawak, kumpulan yang menggelar diri sebagai Lun Bawang atau Lun Dayeh sering dilabel sebagai Murut (Pollard, 1933; Southwell, 1949; Crain, 1974, 1978; Deegan, 1973), malah penamaan yang sama juga kadang-kadang dirujuk kepada orang-orang Kelabit (Southwell, 1949). Orang Kelabit dirangkum ke dalam istilah Murut kerana kumpulan etnik ini sering berhubungan dengan orang-orang Lun Bawang atau Lun Dayeh serta wujudnya persamaan dari aspek linguistik dan budaya (Southwell, 1949; LeBar, 1972).

St. John (1863) merupakan orang luar pertama yang menggunakan istilah Murut, dan rujukannya itu terhadap etnik Lun Bawang, sedangkan istilah itu tidak pernah diakui dalam kelompok Lun Bawang itu sendiri. Para sarjana dan penulis luar yang datang ke Sarawak juga telah menggunakan beberapa istilah antaranya Murut Selatan, Brunei Murut, Murut Lun Daya, Lun Daye, Lun Dayah, Lun Dayoh dan Lun Lod untuk merujuk kepada orang Lundayeh, manakala di Kalimantan pula mereka menggunakan istilah Dayah, Putuk, Lun Daya, Dayak dan Lun Daya. Penamaan dan pelabelan sedemikian telah menambahrumitkan penentuan istilah yang betul untuk merujuk kepada kumpulan etnik yang tepat. Justeru, pelbagai istilah sedemikian telah membawa kepada kekeliruan dan banyak komplikasi (Crain & Pearson-Rounds, 2011).

Terdapat beberapa pengertian bagi perkataan 'Murut', (i) bagi orang Kelabit, istilah Murut berasal daripada kata 'purut' yang bermaksud mas kahwin, yakni merujuk mas kahwin dalam adat Lun Bawang. Dalam bahasa Kelabit, 'murut' mendukung makna kata kerja

‘membayar mas kahwin’ (Jayl Langub, 1987); (ii) istilah Murut itu berasal daripada bahasa Melayu - ‘turut’ [*to follow; to move; or to go*] (Ermen, 1911) kerana bagi Ermen, kaum ini telah diusir dari kawasan hulu sungai dan telah jauh ‘turut’ ke kawasan lembah (Ermen, 1911); (iii) Bagi orang Kedayan di Brunei, istilah Murut dirujuk kepada kaum peribumi bukan Islam yang mendiami kawasan Pedalaman utara negeri Sarawak, atau dikenali juga sebagai orang gunung [*men of the mountains*] (Pringle, 1972); (iv) Eksonim yang tidak diketahui sumbernya. Harrisson (1959) mendakwa bahawa istilah ‘Murut’ itu bermaksud ‘bukit’ (dengan itu, "Murut" adalah "orang bukit") namun, tiada penjelasan lanjut atau sumber bahasa yang dicadangkan.

Secara budaya dan linguistik, Murut di Sabah dan Murut di Sarawak adalah sepenuhnya berbeza antara satu dengan lain (Pollard, 1933; Southwell, 1949; Bolang & Harrison, 1949; Needham, 1953; Crain, 1974, 1978). Umumnya, istilah Murut turut diguna terhadap etnik Lun Dayeh atau Lun Bawang yang terdapat di kesemua empat buah negeri di Borneo, yakni Kalimantan, Brunei, Sabah dan Sarawak (Jayl Langub, 1987). Populasi Murut Sabah yang ditemui di Sarawak juga adalah sangat kecil dan di Sabah juga ditemui orang Lun Bawang yang dilabel sebagai Murut. Pelabelan yang sama untuk kedua-dua kumpulan berkenaan telah menimbulkan kekeliruan. Kekeliruan itu menjadi antara penyebab mengapa istilah Murut sehingga kini jarang dirujuk kepada orang Lun Bawang.

Antara penerbitan awal mengenai Murut telah dimulakan oleh Baboneau & Woolley (1922) yang mencatat beberapa perbendaharaan kata Murut di daerah Keningau, Sabah. Kemudian dikesan tulisan-tulisan oleh Pollard (1933; 1935) yang turut mengumpul senarai kata Murut, kemudiannya beliau turut menerbitkan catatan khusus tentang persamaan antara bahasa-bahasa di Sarawak dengan bahasa Kelabit. Beberapa tahun kemudian muncul pula dua penerbitan secara berturut-turut mengenai bahasa Murut oleh Southwell (1949) dan Bolang & Harrisson (1949). Kedua-duanya, sama seperti Pollard (1935), mengiktiraf hubungan erat antara "Murut" Sarawak (Lun Bawang) dan Kelabit. Kedua-dua artikel berkenaan turut menegaskan dengan pembuktian fakta linguistik bahawa "Murut" Sarawak (Lun Bawang) dan Murut Sabah (contohnya, Timugon, Tagal) adalah dua kumpulan etnik berbeza serta tidak berkait rapat (Southwell, 1949; Bolang & Harrisson, 1949). Tulisan Southwell (1949) juga perlu diberi perhatian kerana ia menjadi bahan yang menerangkan lebih daripada sekadar senarai kata, yakni dokumentasi yang menjelaskan aspek nahu bahasa Murut dengan masukan berkait paradigma kata kerja dan isu kata ganti nama, bersama dengan beberapa contoh ayat. Hasil tulisan Southwell itu kekal boleh diterima dan diguna pakai sebagai bahan penerbitan asas sehingga kini.

Umumnya, etnik Murut Sabah tersebar di seluruh selatan Sabah dan beberapa bahagian utara Kalimantan. Mereka termasuk suku Tahol (Tagal) atau Semambu’, Timogun, Paluan, Bookan, Gana, Murut Keningau, Murut Beaufort, Murut Kalabakan, Okolod, Murut Selungai, Murut Sembakung dan Murut Serudung (Pugh-Kitingan, 2012). Secara tradisi, komuniti Murut menetap di sepanjang sistem sungai di kawasan Pedalaman Sabah. Murut Timogun, Bookan dan Murut Keningau dikenali sebagai Murut Tanah Rendah kerana mereka membina rumah panjang, pondok-pondok di pinggir sungai dan kuala sebagai tempat kediaman yang tidak jauh dari tebing sungai (Pugh-Kitingan, 2012)

Sarjana Barat cenderung mengenengahkan kaum ini sebagai etnik yang mendiami kawasan tanah tinggi dan tanah rendah di utara Sarawak dan kawasan Pedalaman Sabah. Ini menunjukkan terdapat sekurang-kurangnya dua kumpulan besar dalam masyarakat Murut, yakni Murut yang mendiami dataran tanah tinggi dan dataran tanah rendah (Ismail Ibrahim 2012). Kumpulan Murut yang mendiami tanah tinggi adalah golongan yang paling ramai seperti Murut Paluan, Murut Tahol, Murut Timogun, Murut Dalit, Murut Sembakung, Murut Selungai dan lain-lain. Sedang kaum Murut di daerah Beaufort, yakni di kawasan Lembah Padas pula merupakan kumpulan yang mendiami kawasan rendah (Siti Aidah, 2007).

PERMASALAHAN DAN KAJIAN LEPAS

Tidak dinafikan terdapat beberapa tulisan mengenai bahasa Murut daripada sama ada pengkaji Barat mahupun pengkaji tempatan, namun ruang lingkupnya agak terbatas. Tulisan-tulisan awal lebih menjurut kepada kelompok 'Murut' (Lun Bawang) di Sarawak berbanding etnik Murut di Sabah. Keadaan sedemikian mewujudkan jurang pendokumentasian khususnya terhadap aspek linguistik etnik ini. Kekurangan tulisan mengenai linguistik bahasa Murut di Sabah turut menimbulkan persoalan khusus mengenai inventori fonem asas bahasa ini. Seiring itu, maka tulisan ini diupayakan untuk meneroka inventori fonem dalam bahasa Murut di Sabah khusus di daerah Keningau. 100 senarai kata Swadesh diguna untuk mengesan fonem-fonem dalam bahasa ini. Penggunaan senarai kata ini juga bertujuan untuk melihat kehadiran dan pengaruh bahasa Melayu (BM). Hal ini kerana bahasa Melayu telah lama berlegar dalam kalangan penutur-penutur bahasa etnik dan pastilah terdapat masukan-masukan ke dalam bahasa-bahasa atau dialek-dialek etnik di Sabah. Pendidikan juga telah menambah cepat masukan entri berkenaan. Oleh yang demikian, pengesanan melalui senarai kata tersebut secara tidak langsung akan memperlihatkan sejauh mana entri Melayu telah beredar dalam perbendaharaan kata etnik Murut khusus dalam kalangan generasi muda Murut.

Tulisan dan pengkajian terhadap masyarakat Murut boleh disifatkan sebagai masih dalam acuan yang sangat kecil dan pelbagai topiknya. Kebanyakan tulisan dan pengkajian berkisar kepada aspek kebudayaan, sejarah, politik, kepercayaan dan cerita-cerita rakyat yang boleh dirujuk menerusi hasil-hasil tulisan Woolley (1928), Clarke (1952a, 1952b), Brewis & Lingenfelter (1993), Bilcher Bala (1993), Kroeger (1994), Tomiyuki Uesugi. (1998), Ismail Ibrahim (2012), Abd Hakim Mohad (2014), Jacqueline Pugh-Kitingan (2015), Normadiah Nassir & Low Kok On. (2015), Abd. Hakim Mohad, Sarjit, Talib, & Puvaneswaran Kunasekaran (2016), Normadiah Nassir, Low Kok On, Ismail Ibrahim & Supyan Hussin (2017), Mastinah Buntung & Mohd Anuar Ramli (2019), Mastinah Buntung, Mohd Anuar Ramli, & Syamsul Azizul Marinsah. (2020), Toh Min Min, & Low Kok On (2021), Jacqueline Karimon & Shaiful Bahri Mohd Radzi (2020; 2021). Namun, tidak dinafikan masih terdapat tulisan-tulisan mengenai bahasa Murut secara mengkhusus kepada sistem linguistiknya dalam skala yang sangat kecil. Antara tulisan yang boleh dirujuk misalnya oleh Prentice (1965; 1971; 1975), Kamarlin Ombi, Norazlina Hj Mohd Kiram, Sharil Nizam Sha'ri, Hasnah Mohamad (2020), Townsend (2017). Termasuk juga catatan-catatan yang dibuat oleh para pengkaji dari *Summer Institute of Linguistic Malaysia* (SIL) berkait dengan kosa kata bahasa Murut. Antara catatan berkenaan dibuat oleh Brewis (2014); Moody (1979a; 1979b; 1979c; 1981); Moody & Harris (1987, 1989); Moody & Spitzack (1981); Spitzack (1981). Kajian-kajian terdahulu secara tidak langsung mampu memberi gambaran awal mengenai kelompangan pengkajian mengenai aspek-aspek linguistik bahasa-bahasa Peribumi di Sabah dan Sarawak. Kekurangan sedemikian memberi nilai tambah untuk pengisian setiap kelompangan berkenaan khusus dalam skop fonetik dan fonologi bahasa-bahasa di Sabah dan Sarawak. Lihat misalnya kajian-kajian yang dilaksanakan oleh Norfazila Ab. Hamid & Norhasliza Ramli, 2021; Siti Hajar Mohammed, Rahim Aman & Shahidi A. H., 2020; Norfazila Ab. Hamid, 2020; Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman, 2016; Saidatul Nornis Hj. Mahali, 2010; Rahim Aman 2006 yang sebanyak sedikit mampu memberi gambaran tentang kajian-kajian yang telah dilakukan terhadap beberapa bahasa etnik di kedua-dua negeri berkenaan. Seyogia, perlu juga disedari bahawa pengkajian terhadap aspek linguistik di kedua-dua negeri itu, khususnya di Sabah memerlukan perhatian segera sebelum bahasa-bahasa etnik kehilangan penutur sepenuhnya.

Prentice (1965) menamakan dua kumpulan Murut - Murut Sarawak (dikenali sebagai Lun Daya di Sabah) dan Murut Sabah (dikenali sebagai Tagal di Sarawak). Tulisan beliau ini berkait dengan usaha mengklasifikasi pembentukan kata kerja dialek Murut Timogun (DMT) dan masalah-masalah berkait dengan pembentukannya. Menurutnya, DMT dideskripsi

berdasarkan empat kriteria, iaitu *aspect*, *focus*, *mood* dan *type*. Beliau menjelaskan lagi bahawa *aspect* diterangkan dengan meneliti hubungan antara tindakan kata kerja dan masa bertutur (-ing). Terdapat tiga *aspect*, yakni (a) tidak sempurna (imperfect), (b) sempurna (perfect), dan (c) imperative. *Focus* pula menerangkan hubungan antara subjek dengan kata kerja dengan tumpuan kepada lima *focus*, yakni active (Ac), benefactive (B), passive (P), instrumentive (I), and associative (As). *Mood* pula diterangkan tentang sifat kata kerja yang terdiri daripada lima *mood*, iaitu definite indicative (Def), indefinite indicative (Indef), causative (Caus), petitive (Pet), serta desiderative; dan yang terakhir adalah *Type* yang menerangkan aspek transitiviti atau tak transitif bagi perbuatan. Tiga jenis tersebut adalah intransitive (Intr), transitive (static) (TrS), and transitive (dynamic) (TrD). Tulisan Prentice ini merupakan antara penelitian awal tentang bahasa Murut di Sabah.

Asmah Hj. Omar (1983) juga pernah membuat catatan penelitian mengenai struktur asas linguistik bahasa Murut di daerah Keningau. Beliau menyenaraikan enam fonem vokal dan 17 fonem konsonan. Dalam penelitian itu turut dijelaskan sedikit aspek morfologi, sintaksis, kata ganti, penomboran dan penggandaan dalam bahasa Murut di Keningau. Selain itu, terdapat tulisan Kamarlin Ombi, Norazlina Hj Mohd Kiram, Sharil Nizam Sha'ri, Hasnah Mohamad (2020) berkisar tentang pengenalan dan analisis kepelbagaian masyarakat Melayu di Sipitang, Sabah yang berkait dengan perbezaan penggunaan dialek Melayu, kekaburan dan perbezaan kosa kata yang diguna antara kaum di daerah berkenaan. Responden dari kalangan etnik Murut disasarkan untuk meneliti penggunaan dialek Melayu di daerah itu. Intipati kajian menunjukkan bahawa dialek daripada Brunei dan Kedayan sangat berpengaruh dalam leksikal Bahasa Melayu Sabah. Bahasa Melayu Sabah pula merupakan cabang dari Brunei vernakular Melayu yang telah menerima pengaruh wilayah dan berkembang membentuk komunikasi bercirikan pidgin. Sebenarnya, makalah ini lebih berfokus kepada aspek pemilihan bahasa dalam kalangan penutur di daerah Sipitang, Sabah.

Kajian oleh Townsend (2017) berskopkan aspek penggandaan (*reduplication*) dalam bahasa Murut Serudung. Kajian ini mendapati bahawa wujud secara eksplisit kepelbagaian fungsi penggandaan dalam bahasa itu. Walau bagaimanapun, didapati tiada pertindihan antara skema penggandaan penuh kata nama dan kata kerja, namun terdapat pertindihan pada peringkat morfo sintaksis antara skema penggandaan penuh untuk kardinal dan kata sifat, kerana kedua-duanya adalah pembentuk adverba.

Dokumentasi literatur-literatur di atas memeri pelbagai aspek pengkajian terhadap bahasa mahupun budaya masyarakat Murut sama ada di Sabah mahupun di wilayah lain di pulau besar Borneo. Meskipun jumlah pengkajian khusus terhadap linguistik bahasa Murut itu kecil bilangannya, namun sebanyak sedikit ia telah menggambarkan ruang lingkup pengkajian daripada aspek linguistik terhadap bahasa Murut dan dialek-dialeknya. Justeru, makalah ini diusahakan untuk maksud perkongsian maklumat linguistik struktural berkait dengan inventori fonem bahasa Murut.

KAEDAH PENELITIAN

Penelitian dini ini umumnya hendak meneroka struktur linguistik asas dalam bahasa Murut yang dituturkan oleh generasi muda Murut di daerah Keningau, Sabah menggunakan senarai 100 kata Swadesh. Pemilihan senarai kata ini kerana ia merangkumi perkara-perkara asas dalam kehidupan seperti ganti nama diri, bilangan, anggota badan, alam sekitar, alat kelengkapan rumah dan sebagainya yang berkait dengan kehidupan seharian. Penggunaan kata dasar dianggap relevan kerana ia sukar berubah berbanding dengan kata lain. Malah, kata dasar juga bersifat sejagat dan agak sukar mengalami perubahan serta dapat bertahan sepanjang masa (Swadesh, 1954). Seramai empat orang responden dari kalangan generasi muda penutur bahasa Murut yang masih bersekolah ditemu bual. Mereka berusia 16 tahun (Tingkatan 4) dan dipilih untuk mengetahui keupayaan generasi muda ini menguasai kosa kata bahasa mereka. Para generasi muda ini telah terdedah kepada sistem pendidikan moden

termasuk pendedahan terhadap bahasa Melayu standard di sekolah. Konteks demikian diandaikan akan mengurangkan penguasaan terhadap bahasa asal dan situasi demikian akan menyebabkan masukan kata daripada bahasa Melayu ke dalam bahasa Murut. Justeru, penggunaan senarai 100 kata Swadesh ini sekarang-kurangnya akan memperlihatkan keupayaan para pelajar ini berbahasa Murut. Berikut merupakan senarai 100 kata Swadesh yang diguna untuk menganalisis data bahasa ini (Jadual 1).

JADUAL 1. Senarai 100 Kata Swadesh Bahasa Murut

Bil	Murut	Glos
1	au	saya
2	okou	kamu
3	itakou	kita
4	soro	itu
5	hiti	ini
6	sa	satu
7	duwo	dua
8	osoi	siapa
9	aun soro	apa
10	ika	tidak
11	asuang	banyak
12	ungkuyon	lelaki
13	ruandu [?]	perempuan
14	papait	ikan
15	susuit	burung
16	kutu	kutu
17	uku [?]	anjing
18	mayo	besar
19	aboro	kecil
20	kawi [?]	semua
21	ulun	orang
22	biji	biji
23	raun	daun
24	tataun	pokok
25	bakat	akar
26	kulapa taun	kulit kayu
27	kungkung	kulit
28	daging	daging
29	lumba [?]	darah
30	tulang	tulang
31	taluk	telur
32	lomok	lemak
33	bulu	bulu
34	ulu	kepala
35	abuk	rambut
36	talingo	telinga
37	mato	mata
38	arung	hidung
39	kabang	mulut
40	ripon	gigi
41	rila [?]	lidah
42	sandilu [?]	kuku
43	kalayam	kaki
44	atur	lutut

45	longon	tangan
46	tinai ²	perut
47	liog	leher
48	angkayau	hati
49	pusu	dada
50	sangau	tanduk
51	iku	ekor
52	akapandai	tahu
53	angakan	makan
54	anginum	minum
55	ilai ²	lihat
56	ringoho	dengar
57	asawat	panjang
58	napangas	botak
59	abulat	bulat
60	angkatup	gigit
61	ambolong	tidur
62	matoi	mati
63	ampatoi	bunuh
64	ansarui	berenang
65	angkayang	terbang
66	angturung	duduk
67	minggayau	berdiri
68	matong	datang
69	makou	jalan
70	ambuak	tipu
71	anaak	memberi
72	mindagu	cakap
73	gunung	gunung
74	orou	matahari
75	bulan	bulan
76	butitin	bintang
77	haun	awan
78	rasam	hujan
79	katanaan	bumi
80	sungoi	air
81	ahis	pasir
82	batu	batu
83	apui	api
84	onsolou	membakar
85	lisun	asap
86	kau	abu
87	koyon	hala
88	malia ²	merah
89	masansam	hijau
90	masilou	kuning
91	maitom	hitam
92	mapura ²	putih
93	asimu ²	sejuk
94	alasu ²	panas
95	rondom	malam
96	apuk	kering
97	baguon	baru
98	napanu	penuh
99	onsoi	baik
100	ingalan	nama

DATA DAN PERBINCANGAN

Memandangkan setiap bahasa mempunyai identitinya sendiri maka, ia perlu dibezakan dan diketahui ciri-ciri khususnya agar sesuatu bahasa itu mudah dipelajari. Menurut Saussure (1857-1913), deskripsi pendekatan struktural adalah berasaskan ciri atau sifat khusus sesuatu bahasa itu, yakni mengetahui ciri-ciri khusus sesuatu bahasa agar mudah mempelajari bahasa berkenaan. Chaedar Awasilah (2011) pula menambah bahawa pendekatan struktural itu merangkum 10 hal berikut (i) membezakan makna leksikal dengan makna struktur; (ii) nahu dilihat dalam bentuk yang sangat formal; (iii) sintaksis diteliti menerusi bentuk kata, susunan, fungsi dan intonasi; (iv) analisis meliputi fonem, dan makna sehingga struktur ayat; (v) kata-kata dikategorikan kepada fungsi dan jenis; (vi) lisan dan tulisan dibezakan; (vii) meneliti ragam bahasa; (viii) ayat diteliti secara langsung tanpa mengetepikan makna tersirat; (ix) aspek perbandingan yang terdapat dalam ayat turut dikaji; dan (x) bahasa dianggap sebagai proses stimulus-respons. Dalam pendekatan struktural, kaedah deskriptif sesuai diguna untuk memerihal aspek bunyi-bunyi bahasa, konsonan, vokal, dan diftong yang terdapat dalam kawasan kajian ini. Menurut Abdullah Hassan (1980) pula, analisis deskriptif terbit daripada kaedah tradisi yang menghuraikan struktur bahasa, termasuklah bunyinya. Bunyi-bunyi yang didengar itu dipenggalkan dan diberi lambang. Kemudian, bunyi-bunyi tersebut digolongkan kepada jenis-jenisnya atas dasar persamaan ciri fonetik.

PENDEKATAN STRUKTURAL

Penelitian dini ini adalah berlandaskan pendekatan struktural. Dalam analisis data yang berkait rapat dengan bidang fonologi, pendekatan struktural diguna pakai untuk menganalisis data. Pemilihan pendekatan ini sebenarnya didasarkan kepada beberapa hipotesis umum yang terdapat dalam pendekatan ini. Pertama, kaedah yang dipakai dalam pendekatan ini adalah bersifat empiris (induktif). Berdasarkan kaedah ini, sejumlah korpus bahasa yang diperoleh digeneralisasi secara sistematik. Kedua, bahasa itu adalah ujaran dan kemudiannya tulisan. Jadi, yang diteliti dan dicatat ialah bahasa lisan. Ketiga, bahasa merupakan satu produk yang terdiri daripada unsur bunyi dan makna. Keempat, pengelasan bunyi berdasarkan penyebarannya (Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman, 2014).

Dalam penelitian ini, data dipecahkan kepada dua, iaitu bunyi dan kata. Setiap kata ditranskripsi ke dalam bentuk fonetik. Menurut Samarin (1993), transkripsi fonetik penting kerana, ia dapat menentukan sama ada sesuatu kajian itu berjaya atau tidak. Dalam kajian linguistik, transkripsi fonetik diguna untuk menunjukkan secara tepat bunyi atau ciri-ciri bunyi yang terdapat dalam ujaran yang telah dianalisis. Transkripsi fonetik dilakukan menggunakan lambang fonetik antarabangsa (*International Phonetic Alphabet* (IPA)). Setiap bunyi yang wujud dalam kawasan kajian ini dipaparkan dalam bentuk rajah. Seterusnya, penyebaran bunyi vokal dan konsonan di semua posisi kata sama ada pada awal, tengah, atau pada akhir kata akan dipaparkan. Hasil penelitian dini ini didapati bahasa Murut mempunyai 19 fonem. Ia dapat diteliti melalui Jadual-jadual di bawah ini.

JADUAL 2. Inventori Fonem Vokal Bahasa Murut

Bahagian	Depan	Tengah	Belakang
Kedudukan			
Tinggi	i		u
Separuh Tinggi			o
Separuh Rendah		a	

Rendah

Jadual 2 di atas memaparkan empat fonem vokal dalam bahasa Murut, iaitu /a,i,o,u/. Terdapat dua fonem vokal tinggi, iaitu vokal tinggi depan /i/ dan vokal tinggi belakang /u/ yang dibunyikan sebagai [i] dan [u], hadir dalam semua lingkungan kata yakni pada awal, tengah, dan akhir kata. Selain itu, terdapat satu fonem vokal separuh tinggi belakang /o/ yang dibunyikan sebagai [o] yang juga memperlihatkan kehadiran pada semua posisi iaitu awal, tengah dan akhir kata. Seterusnya, fonem vokal rendah tengah /a/ yang dibunyikan sebagai [a] hadir pada semua posisi, iaitu awal, tengah dan akhir kata. Kesemua vokal berkenaan merupakan vokal aktif dalam bahasa ini. Contoh bagi kesemua penyebaran fonem vokal bahasa Murut yang hadir pada semua posisi kata tertentu boleh dilihat dalam Jadual 3 di bawah ini.

JADUAL 3. Penyebaran Vokal pada Posisi Kata

Fonem Vokal	Penyebaran Vokal pada Posisi Kata					
	Awal	BM	Tengah	BM	Akhir	BM
/i/	ijalan	nama	liog	leher	apui	api
/u/	ulu	kepala	ulun	orang	batu	batu
/o/	onsoi	baik	ripon	gigi	duwo	dua
/a/	abuk	rambut	mato	mata	sa	satu

Jadual 3 menunjukkan penyebaran fonem vokal di semua posisi kata. Jadual tersebut membuktikan bahawa fonem vokal dalam bahasa ini merupakan fonem aktif yang sentiasa berada pada semua posisi kata.

JADUAL 4. Inventori Fonem Konsonan Bahasa Murut

Daerah Sebutan		Dua Bibir	Gigi Gusi	Lelangit Keras	Lelangit Lembut	Pita Suara
Cara Sebutan						
Letupan/Plosif	Tbs	p	t		k	
	Bs	b	d		g	ʔ
Geseran/Frikatif	Tbs		s			
	Bs					
Sengau/Nasal	Tbs					
	Bs	m	n		ŋ	
Getaran/Trill	Tbs					
	Bs		r			
Sisian/Lateral	Tbs					
	Bs		l			
Separuh Vokal	Tbs					
	Bs	w		j		

Jadual 4 di atas pula memperlihatkan kesemua 15 fonem dalam bahasa Murut, yakni terdapat konsonan /p, b, t, d, k, g, ʔ, s, m, n, ŋ, r, l, w, j/.

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Letupan pada Posisi Kata					
	Awal	BM	Tengah	BM	Akhir	BM
/p/	[pusu]	dada	[ripon]	gigi	-	-
/b/	[boboroʔ]	kecil	[lumbaʔ]	darah	-	-
/t/	[tinai]	perut	[tataun]	pokok	[ilait]	lihat
/d/	-	-	[mindagu]	bercakap	-	-
/k/	[kulo]	apa	[ukuʔ]	anjing	[mapulak]	putih
/g/	[gununʃ]	gunung	[lonʃon]	tangan	[kabaŋ]	mulut
/ʔ/	-	-	-	-	[alasuʔ]	panas

JADUAL 5. Penyebaran Konsonan Letupan pada Posisi Kata Murut

Jadual 5 di atas pula memperlihatkan penyebaran fonem konsonan di semua posisi kata kecuali bagi fonem /p, b/ yang tidak terdapat di posisi akhir kata, fonem /d/ pula tidak hadir di awal dan tengah kata, serta fonem /ʔ/ yang tidak terdapat di posisi awal dan tengah kata.

JADUAL 6. Penyebaran Konsonan Nasal pada Posisi Kata Murut

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Nasal pada Posisi Kata					
	Awal	BM	Tengah	BM	Akhir	BM
/m/	[matoŋ]	datang	[bumi]	bumi	[londom]	malam
/n/	[napanu]	penuh	[onsoi]	baik	[awan]	awan
/ŋ/	-	-	[taliŋo]	telinga	[tulan]	tulang

Pada Jadual 6 ditunjukkan kehadiran semua fonem nasal pada semua kedudukan kata kecuali bagi fonem /ŋ/ yang tidak memperlihatkan kehadiran di awal kata.

JADUAL 7. Penyebaran Konsonan Geseran; Getaran dan Separuh Vokal pada Posisi Kata Murut

Jenis Konsonan	Penyebaran Konsonan Nasal pada Posisi Kata					
	Awal	BM	Tengah	BM	Akhir	BM
/s/	[susuit]	burung	[pusu]	dada	[ahis]	pasir
/l/	[luan]	lubang	[talʉ]	telur	-	-
/r/	[rila]	lidah	[tumparak]	kilat	[mamaar]	dekat
/w/	-	-	[kawiʔ]	semua	-	-
/j/	-	-	[majo]	besar	-	-

Jadual 7 di atas memaparkan sebaran fonem konsonan geseran, getaran dan separuh vokal pada kedudukan kata. Hanya frikatif /s/ dan getaran /r/ hadir pada semua posisi kata berbanding fonem /w,j/ yang hanya hadir di tengah kata. Bagi fonem /l/ pula ditunjukkan kehadiran hanya di kedudukan awal dan tengah kata. Bahasa Murut turut memperlihatkan kehadiran vokal rangkap yang dapat diperhatikan melalui contoh dalam Jadual 8 di bawah ini.

JADUAL 8. Penyebaran Vokal Rangkap pada Posisi Kata

Vokal Rangkap	Struktur Urutan Vokal	Bahasa Murut	BM
Tengah-depan	/a/ + /i/	[tinai]	perut
Tengah-belakang	(i) /a/ + /u/	[au]	saya
	(ii) /a/ + /u/	[raun]	daun
	(iii) /a/ + /u/	[aŋkayau]	hati
Belakang-tengah	(i) /u/ + /a/	[asuan]	banyak

	(ii) /u/ + /a/	[mapua]	kering
Belakang-depan	/o/ + /i/	[sunjoi]	air
Belakang-depan	/u/ + /i/	[apui]	api
Belakang-belakang	/o/ + /u/	[makou]	jalan
Belakang-belakang	/u/ + /o/	[baguon]	baru
Depan-tengah	/i/ + /a/	[malia]	merah

Terdapat lapan vokal rangkap dipaparkan dalam Jadual 8 di atas. Kesemua vokal rangkap itu adalah /a-i; a-u; u-a; o-i; u-i; o-u; u-o; i-a/ berbanding tujuh vokal rangkap /o-u; u-o; i-o; a-i; a-u; i-a; u-a/ yang diperolehi oleh Asmah Hj. Omar (1983). Walau bagaimanapun, didapati posisi akhir mendominasi penyebaran dalam kata berkenaan. Terdapat hanya satu rangkap di awal kata, iaitu vokal rangkap /a-u/ dan tiga vokal rangkap di tengah kata, yakni /a-u; u-a; u-o/. Selain itu, terdapat juga rangkap konsonan dalam bahasa ini sebagaimana paparan dalam Jadual 9 di bawah ini.

JADUAL 9. Penyebaran Rangkap Konsonan pada Posisi Kata Bahasa Murut

Rangkap Konsonan	Penyebaran Rangkap Konsonan pada Posisi Kata					
	Awal	BM	Tengah	BM	Akhir	BM
/-mb-/	-	-	[limbawo]	bahu	-	-
/-mp-/	-	-	[tumparak]	kilat	-	-
/-nd-/	-	-	[rondom]	malam	-	-
/-ŋ-/	-	-	[saŋau]	tanduk	[asuaŋ]	banyak
-ngk-/	-	-	[aŋkayau]	hati	-	-
/-ngg-/	-	-	[miŋgayau]	berdiri	-	-
/-ns-/	-	-	[onsoi]	baik	-	-

Paparan dalam Jadual 9 menunjukkan tujuh rangkap konsonan yang dikesan dalam bahasa ini, yakni /mb,mp,nd,ng,ngk,ngg,ns/ sepertimana juga tujuh rangkap konsonan yang diperolehi oleh Asmah Hj. Omar (1983), iaitu /nt,nd,mp,mb,ns,ngk,ngg/. Namun, yang membezakan antara keduanya adalah konsonan rangkap /ng/ yang tidak disenaraikan oleh Asmah dan rangkap /nt/ yang tidak ditemui dalam penelitian ini. Didapati konsonan rangkap hanya mendominasi posisi tengah kata sahaja berbanding posisi kata lain. Terdapat hanya satu rangkap konsonan, yakni /ng/ sahaja yang memperlihatkan kehadiran di akhir kata berbanding rangkap konsonan lain. Melalui penelitian awal ini juga dikesan beberapa struktur suku kata dalam bahasa ini seperti dalam Jadual 10 berikut.

JADUAL 10. Struktur Suku Kata Bahasa Murut

Satu suku kata	Murut	BM
VV	[au]	saya
Dua suku kata	Murut	BM
VCV	[ilo]	mereka
CVCV	[mato]	mata
CVCVC	[manuk]	ayam
CVCVV	[patoi]	bunuh
VCVV	[apui]	api
Tiga suku kata	Murut	BM
VCVCVV	[itakau]	kita
VCVVC	[ilai ²]	lihat
VCCVCVC	[ijalan]	nama
VCVCV	[inupi]	mimpi
VCVVC	[apuak]	kering
CVCVVCC	[lalain]	anak
VCCVCVV	[anjayau]	hati

Jadual 10 memaparkan 13 struktur suku kata yang dikesan dalam bahasa ini berbanding tujuh struktur yang dicatat oleh Asmah, iaitu /V; CV; VC; CVC; VVC; CVV; CVVC/. Jadual 10 juga memperlihatkan bahawa struktur suku kata asas bahasa ini melebihi tiga suku kata.

Selain itu, bersandarkan senarai 100 kata Swadesh itu juga mampu dibuat penentuan salasilah bahasa serumpun, ia harus didasarkan pada ciri-ciri khas yang terdapat antara dua atau lebih bahasa. Jadi dalam hal ini, kita perlu melihat dari aspek linguistik sejarah perbandingan yang menjelaskan bahawa suatu retensi atau pengekalannya bukanlah ciri khas tetapi, milik umum untuk seluruh rumpun kerana retensi diturunkan daripada bahasa purba sedangkan, perubahan atau inovasi terjadi semasa bahasa purba itu berkembang menjadi berbagai-bagai bahasa. Justeru, faktor inovasi yang penting dalam pengelompokan bahasa serumpun, iaitu usaha menyusur galur salasilah bahasa serumpun (Blust, 1986). Dengan mengandaikan keseasalan bahasa yang tergolong ke dalam satu rumpun, yakni bahasa-bahasa yang berkerabat diturunkan oleh sumber yang sama, untuk mengetahui keseasalan dan kekerabatan sesuatu bahasa dengan bahasa lain, kaedah perbandingan boleh digunakan. Kaedah ini membolehkan seseorang penyelidik merekonstruksi unsur inti sesuatu bahasa kuno yang menurunkan bahasa-bahasa kerabatnya, melalui perubahan bunyi, makna dan tatabahasa. Melalui kaedah ini juga dapat dilihat ciri inovasi dan retensi yang berlaku dalam sesuatu bahasa. Kedua-dua unsur ini memainkan peranan utama di dalam rekonstruksi bahasa kuno serta pengelompokan bahasa serumpun.

Jadual 11 berikut memaparkan sistem asas penomboran dalam bahasa Murut yang dibandingkan dengan bahasa Austronesia Purba (*BAP), bahasa Dusun Tindal, bahasa Dusun Liwan dan Dusun Kimaragang.

JADUAL 11. Perbandingan Pernomboran Asas antara Bahasa Murut, Tindal, Liwan, dan Kimaragang

*BAP	Murut	Tindal	Liwan	Kimaragang	BM
*'isa ²	[sa]	[iso]	[iso]	[iso]	satu
* duha	[duo]	[duo]	[duo]	[duo]	dua
* telu	[talū]	[tolu]	[tolu]	[tolu]	tiga
* mpat	[apat]	[apat]	[apat]	[apat]	empat

* lima	[limo]	[limo]	[limo]	[limo]	lima
* enem	[onom]	[onom]	[onom]	[onom]	enam
* pitu'	[tulu ²]	[turu ²]	[turu ²]	[turu ²]	tujuh
*walu/h	[balu ²]	[walu ²]	[walu ²]	[walu ²]	lapan
*siyam	[siyam]	[siyam]	[siyam]	[siyam]	sembilan
*sa-puluq	[opor]	[hopod]	[hopod]	[hopod]	sepuluh

Jadual 11 di atas merupakan perbandingan sistem penomboran asas antara bahasa Murut dengan tiga dialek daripada Keluarga bahasa Dusun, yakni bahasa Tindal, Liwan dan Kimaragang. Didapati bahasa Murut yang tergolong ke dalam Rumpun Keluarga bahasa Murutik dekat hubungannya dengan ketiga-tiga dialek berkenaan. Perkara sedemikian tidak menghairankan kerana biasanya dalam sistem nombor asas dalam rumpun-rumpun bahasa Austronesia akan memperlihatkan persamaan.

JADUAL 12. Perbandingan warna asas antara bahasa Murut, Tindal, Liwan dan Kimaragang

*BAP	Murut	Tindal	Liwan	Kimaragang	BM
*qitem	[maitom]	[oitom]	[oitom]	[oitom]	hitam
*binaning	[masilou]	[osilou]	[osilou]	[osilou]	kuning
*putiq	[mapulak]	[opurak]	[opurak]	[opurak]	putih
*mairaq	[malia]	[aragan]	[aragan]	[aragan]	merah
*qijjaw	[masansam]	[otomou]	[otomou]	[otomou]	hijau

Jadual 12 di atas pula memaparkan perbandingan penamaan warna antara bahasa Murut dengan dialek-dialek Dusun. Didapati persamaan kata wujud pada warna hitam, kuning dan putih. Dalam contoh di atas wujud penanda adjektif (*adjective marker*), iaitu /o/ bagi dialek-dialek dusun dan /ma-/ bagi bahasa Murut. Hal sama disetujui oleh Kroeger (1994) yang menerangkan bahawa parameter penting yang membezakan antara bahasa Dusun dan bahasa Murut terletak pada pilihan vokal tidak bertanda (unmarked), yakni vokal neutral /o/ untuk bahasa Dusun, dan vokal /a/ untuk bahasa Murut. Bermaksud contoh kata *itom*, *silou* dan *purak* kekal merujuk makna yang sama dengan *maitom*, *masilou* dan *mapulak* dengan /ma-/ berfungsi sebagai penanda adjektif. Walau bagaimanapun, fonem /r/ dalam dialek-dialek Dusun berubah menjadi /l/ dalam bahasa Murut apabila berada di antara dua vokal. Ia dapat dilihat sebagaimana rumus berikut /r/ → l/v__v. Berikut pula merupakan contoh proses retensi yang berlaku dalam bahasa Murut yang dibandingkan dengan *BAP dan tiga dialek Dusun, iaitu Tindal, Liwan dan Kimaragang.

JADUAL 13. Proses Retensi dalam Bahasa Murut dengan Bahasa Tindal, Liwan & Kimaragang

*BAP	Murut	Tindal	Liwan	Kimaragang	BM
*panas	[alasu ²]	[alasu ²]	[alasu ²]	[alasu ²]	panas
*duha	[duwo]	[duwo]	[duwo]	[duwo]	dua
*lima	[limo]	[limo]	[limo]	[limo]	lima
*enem	[onom]	[onom]	[onom]	[onom]	enam
*kulit	[kulit]	[kulit]	[kulit]	[kulit]	kulit
*hatap	[lisun]	[lisun]	[lisun]	[lisun]	asap
*mata	[mato]	[mato]	[mato]	[mato]	mata
*matey	[patoi]	[patai]	[patai]	[patai]	mati
*talinga	[taliño]	[toliño]	[toliño]	[toliño]	telinga
*ipen	[ripon]	[nipon]	[nipon]	[nipon]	gigi

Dalam dialek Pahang contohnya, vokal tinggi bahasa Malayik Purba (MP) *i dan *u muncul dalam dua bentuk (Mohd Tarmizi et al., 2012). Pertama, MP *i > [i] dan [e]. Kedua, MP *u > [u] dan [o]. Mengenai gejala ini, kemunculan vokal MP *i dan *u sebagai [i] dan [u] adalah

dikenali sebagai retensi; manakala kemunculannya sebagai [e] dan [o] adalah inovasi, yakni jikalau mengikut istilah Asmah (1992), dikatakan sebagai “pemecahan fonemik” vokal purba tersebut dalam dialek Pahang. Dalam bahasa Murut Purba (BMP) pula diperlihatkan gejala retensi BMP *i > [i] sebagaimana yang terlihat melalui contoh *ina- ina²; *nipi - inupi dan *ia-io. BMP *a > [a] juga memaparkan retensinya dengan contoh *manuk-manuk; *daraq-daraah. Namun, dikesan gejala inovasi BMP *e > [o] sebagaimana yang terlihat melalui contoh *matey-matoi; *enem-onom; *ipen-ripon, selain itu gejala inovasi BMP *a > [o] sepertimana contoh *tuqah-matuo; *lima-limo; *talinga-talingo; *mata-mato.

Bahasa Murut Purba memiliki dua buah fonem vokal belakang, iaitu vokal belakang tinggi *u dan vokal belakang separuh tinggi *o. Vokal belakang tinggi BMP *u dan *o hadir pada semua posisi kata, iaitu awal, suku kata praakhir, suku kata akhir tertutup dan suku kata akhir terbuka. Berdasarkan kesepadanan yang teratur pada posisi tertentu dalam semua varian Murut maka fonem *u boleh direkonstruksikan sebagai fonem purba BMP. Ia dapat dilihat melalui contoh *batu-batu; *bulan-bulan. Kewujudan ciri inovasi dan retensi dalam sesebuah bahasa atau dialek semasa membolehkan pengerjaan satu lagi tujuan ilmu linguistik perbandingan sejarawi, iaitu pengelompokan/klasifikasi (Collins, 1986). Secara longgarnya pengelompokan bererti mengelompokkan bahasa atau dialek ke dalam kelompok tertentu berdasarkan perkongsian persamaan dan perbezaan ciri linguistiknya (Hock, 1986). Sesebuah bahasa atau dialek yang memperlihatkan inovasi bermaksud bahasa atau dialek berkenaan terpisah daripada bahasa atau dialek lain yang diturunkan daripada induk/sumber yang sama.

KESIMPULAN

Sebagai salah satu bahasa yang dituturkan di Borneo, bahasa Murut dikesan dituturkan di Sabah, Sarawak dan Kalimantan. Untuk konteks makalah ini, diskusi bertumpu kepada bahasa Murut yang dituturkan di daerah Keningau, Sabah. Secara keseluruhannya, melalui kajian dini ini didapati bahasa Murut memiliki 19 fonem dengan empat vokal /a,i,o,u/ dan 15 konsonan /p, b, t, d, k, g, ʔ, s, m, n, ŋ, r, l, w, j/. Didapati bahasa Murut tidak memiliki fonem /ə/. Bahasa ini juga memaparkan lapan vokal rangkap serta tujuh rangkap konsonan. Selain 13 struktur suku kata yang turut dikesan dalam bahasa ini. Bahasa ini juga mempunyai hubungan kognat dengan Keluarga Bahasa Dusun khusus dalam sistem penomboran asas, dan warna. Berdasarkan keseluruhan analisis didapati generasi muda Murut di daerah Keningau masih mampu bertutur menggunakan leksikal Murut. Ia terbukti dapat dilihat menerusi senarai 100 kata Swadesh yang memaparkan leksikal Murut masih segar digunakan oleh para informan muda berkenaan. Paparan leksikal sedemikian membuktikan bahawa bahasa Murut masih terjaga dalam lingkungan sosial masyarakat penuturnya selain wujud kesedaran dalam kalangan penutur mudanya untuk melestarikan penggunaan bahasa ini selain ia juga sebagai penanda identiti masyarakat Murut

RUJUKAN

- Abd Hakim Mohad. 2014. Spiritual journey of Murut Tahol in Sabah and its effect to their Headhunting Practice. *International Journal of Social Science and Humanity*, vol.4 (6), 426-429.
- Abd. Hakim Mohad, Sarjit S Gill, A. T. Talib & Puvaneswaran Kunasekaran. 2016. The Murut Tahol Culture in Sabah: the historical journey and challenges. *Asian Culture and History*, vol. 8(2), 106-114.

- Abdullah Hassan. 1980. *Linguistik Am untuk Guru Bahasa Malaysia*. Petaling Jaya: Fajar Bakti.
- Asmah Hj. Omar. 1983. *Murut, The Malay Peoples of Malaysia and Their Languages*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa & Pustaka.
- Asmah Hj. Omar. 1992. *Kepelbagaian Fonologi Dialek-dialek Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Chaedar Awasilah. 2011. *Linguistik Suatu Pengantar*. Bandung: Angkasa Bandung.
- Babcock, T.G. 1974. Indigenous Ethnicity in Sarawak. *Sarawak Museum Journal*, special issues 22, no.43, 191-202.
- Baboneau, N.B & Woolley, G.C. 1922. A Murut Vocabulary. *Journal of the Straits Branch of the Royal Asiatic Society*, no. 86(1), 343-375.
- Bilcher Bala. 1993. Masyarakat Kelabit dan Lun Bawang di Sarawak. *JEBAT*, 21, 21-54.
- Blust, Robert Andrew. 1986. *Penyusunan Salasilah Bahasa di Malaysia*. Terjemahan. Bangi: Penerbit UKM.
- Bolang, A & Tom Harrison. 1949. Murut and related vocabularies with special reference to North Borneo terminology. *Sarawak Museum Journal*, 5, 116-124.
- Brewis, Kielo & Lingenfelter, G. Sherwood. 1993. Prestations and Affinity in a Bilateral Society: The Timugon Murut of Sabah, Malaysia. *Ethnology*, vol. 32 (3), 269-290.
- Brewis, Richard (editor). 2014. *Kamus ru lalaing migigila' ragu ru Murut*. Philippa Silipah Majius (consultant); Brewis, Elisa (consultant); Felix Yutang Ampuli @ Pamiang (consultant); Panguot Lambang (consultant). Pusat Perkembangan Bahasa Murut (MLC). oai:sil.org:64059
- Clarke, M.C. 1952a. The Murut Home. Part I. *MAN*, vol. 52 (2), 17-18.
- Clarke, M.C. 1952b. The Murut Home. Part II. *MAN*, vol. 52 (3), 34-36.
- Collins, J. T. 1986. Dialek Melayu Pulau Tioman dan Rekonstruksi Bahasa Melayu Purba. *Jurnal Dewan Bahasa*, vol. 5, 369-383.
- Crain, J.B. & V. Pearson-Rounds. 2011. Place, person and power: Lundayeh/Lun Bawang pre and post-Christian narratives. *Sarawak Museum Journal*, 8(90), 1-22.
- Crain, J.B. (1974). *The Dayeh of Sabah, East Malaysia: Aspects of Marriage and Social Exchange*. PhD Dissertation. Cornell University, Ann Arbor.
- Crain, J.B. 1978. The Lun Dayeh. In: Victor T. King (ed.). *Essays on Borneo Societies*. Hull Monographs on Southeast Asia, No. 7. London: Oxford University Press.
- Deegan, J.L. 1973. Change among the Lun Bawang, a Borneo People. PhD Dissertation, University of Washington.

- Ermen, C. 1911. Tribal Name on the Limbang River. *Sarawak Museum Journal*, vol.1(1), 149.
- Harrisson, Tom. 1959. The Kelabits and Murut. In. Tom Harrisson (ed.). *The Peoples of Sarawak*. Kuching: Government Office.
- Hock, H. Henrich. 1986. *Principle of Historical Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Ismail Ibrahim. 2007. Murut: Menyusuri Budaya dan Kewujudan Masyarakat Awal di Sabah. Dlm. Saidatul Nornis Hj. Mahali, Mohd Sarim Hj. Mustajab & Suraya Sintang (eds.). *Pluraliti Etnik dan Budaya di Sabah*. Kota Kinabalu: Penerbit Universiti Malaysia Sabah.
- Ismail Ibrahim. 2012. *Warisan Motif dan Corak Murut*. Kota Kinabalu: Penerbit Universiti Malaysia Sabah
- Jacqueline Karimon & Shaiful Bahri Mohd Radzi. 2020. Mitos Asal-Usul: Aki Kinapuno Pentadbir Agung Murut Paluan. *International Social Sciences & Humanities Journal*, vol. 3(2), 64-76.
- Jacqueline Karimon & Shaiful Bahri Mohd Radzi. 2021. Merungkai Rahsia Mistik Kehidupan Etnik Murut Paluan dalam Mitos Tumbuhan. *International Journal of the Malay World and Civilisation*, 9(1), 81-96.
- Jacqueline Pugh-Kitingan. 2012. Murut. Dlm. Kntayya Mariappan & Paul Porodong (eds.). *Murut & Pelbagai Etnik Kecil Lain di Sabah*. Kuala Lumpur: Institut Terjemahan dan Buku Malaysia.
- Jacqueline Pugh-Kitingan. 2015. Cultural and religious diversity in Sabah and relationship with surrounding areas. *Journal of Islam and Cultural Diversity in Southeast Asia*, Pp: 269-294. Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa. Tokyo University of Foreign Studies.
- Kamarlin Ombi, Norazlina Hj Mohd Kiram, Sharil Nizam Sha'ri, Hasnah Mohamad. 2020. Murut Language Variation in Sipitang Sabah. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 10(9), 753-761.
- Kroeger, Paul R. 1994. "Vowel Harmony, Neutralization and Inalterability in Dusun vs. Murut." Paper presented at the Seventh International Conference on Austronesian Linguistics, 22-27 August, Leiden.
- Langub, Jayl. 1987. Ethnic Self-Labeling of the Murut or 'Lun Bawang' of Sarawak. *Sojourn: Journal of Social Issues in Southeast Asia*, vol. 2 (2), 289-299.
- LeBar. 1972. *Ethnic Groups of Insular Southeast Asia*. Vol. 1, New Haven: Human Relations Area Files Press.
- Lewis, M. Paul (ed.) 2013. *Ethnologue: Language of the World*. 16th edition. Texas: SIL International. Online version: <https://www.ethnologue.com/>.

- Mastinah Buntung & Mohd Anuar Ramli. 2019. Analisis Gender dalam Amalan *Sogit* Masyarakat Murut Tahol di Daerah Nabawan, Sabah. *Online Journal Of Research In Islamic Studies*, 6(3), 37-48
- Mastinah Buntung, Mohd Anuar Ramli, Syamsul Azizul Marinsah. 2020. Kontradiksi antara Adat dan Syariat dalam Amalan Perkahwinan Masyarakat Murut Tahol di Daerah Nabawan, Sabah. *Jurnal Manu*, Bil. 31 (2), 47-67.
- Mohd Tarmizi, Rahim Aman & Shahidi A. H. 2012. Variasi Dialek Pahang: Keterpisahan Berasaskan Aliran Sungai. *Jurnal Melayu*, vol. 5, 315-332.
- Moody, David C. 1981. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Empat PN*. SIL Language and Culture Archives. [oai:sil.org:84099](http://oai.sil.org:84099)
- Moody, David C. 1979a. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Masanoi TM*. SIL Language and Culture Archives. [oai:sil.org:84079](http://oai.sil.org:84079)
- Moody, David C. 1979b. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Tomani TM*. SIL Language and Culture Archives. [oai:sil.org:84080](http://oai.sil.org:84080)
- Moody, David C., Cohen, Patrick D. 1979c. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Kuala Biah KU*. SIL Language and Culture Archives. [oai:sil.org:84078](http://oai.sil.org:84078)
- Moody, David C., Harris, A. Suzanne. 1987. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Sumakiuaku PN*. SIL Language and Culture Archives. [oai:sil.org:84101](http://oai.sil.org:84101)
- Moody, David C., Harris, A. Suzanne. 1989. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Maligan SG*. SIL Language and Culture Archives. [oai:sil.org:84100](http://oai.sil.org:84100)
- Moody, David C., Spitzack, John A. 1981. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Mendalong SG*. SIL Language and Culture Archives. [oai:sil.org:84081](http://oai.sil.org:84081)
- Needham, R. 1953. a Note on Some North Borneo Kinship Terminologies. *Journal of the Malayan Branch of the Royal Asiatic Society*, 26, 221-223.
- Norfazila Ab Hamid. 2020. Varian Melanau Sarawak: Tinjauan di Melanau Igan. *Jurnal Melayu*, 19 (2), 321-336.
- Norfazila Ab. Hamid & Norhasliza Ramli. 2021. Inventori Fonem Dialek Melayu Tioman-Aur-Pemanggil di Salang. *Jurnal Melayu*, 20 (1), 109-125.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2014. Menentukan Inventori Fonem Varian Melanau Oya dengan menggunakan Pendekatan Struktural. *E-Bangi: Journal of Social Sciences and Humanities*, vol. 11, No. 2, 539-552.
- Norfazila Ab. Hamid & Rahim Aman. 2016. Varian Melanau Sarawak: Tinjauan di Melanau Mukah. *Jurnal Melayu*, 15 (1), 99-112.
- Normadiyah Nassir & Low Kok On. 2015. Penggunaan Tumbuh-Tumbuhan dalam Pengubatan Tradisional Etnik Murut Tahol di Sabah: penelitian terhadap unsur kearifan tempatan. *Gendang Alam*, Jilid 5, 87-106.

- Normadiyah Nassir, Low Kok On, Ismail Ibrahim & Supyan Hussin. 2017. Unsur Kepercayaan dan Kearifan Tempatan dalam Memorat Perubatan Tradisional Etnik Murut Tahol di Sabah. *Kemanusiaan*, vol. 24 (2), 59-88.
- Pollard, F. H. 1933. The Muruts of Sarawak. *Sarawak Museum Journal*, 4, 39-56.
- Pollard, F. H. 1935. The Muruts of Sarawak. *Sarawak Museum Journal*, no.4(2),139-155.
- Prentice, D.J. 1965. Form and Function in the Verbs of Sabah Murut: a Preliminary Analysis. *Oceanic Linguistics*, vol. 4, No. 1/2, 127-156.
- Prentice, D. J. 1971. The Murut Languages of Sabah. *Pacific Linguistic C-18*. The Australian National University.
- Prentice, D.J. 1972. Idahan Murut. In. LeBar. (ed.). *Ethnic Groups of Insular Southeast Asia*. Vol. 1, New Haven: Human Relations Area Files Press.
- Prentice, D.J. 1975. The Murut languages of Sabah. *Sarawak Museum Journal*, 23, 307-310.
- Pringle, Robert. 1972. *Rajahs and Rebels: the Iban of Sarawak under Brooke Rule, 1841-1941*. London: MCMillan & Co. Ltd.
- Rahim Aman. 2006. Perbandingan Proto-Melayo-Polinesia dan Melayik Purba dengan Bahasa Bidayuhik Utara Purba. *Jurnal Melayu*, vol.2, 107-144.
- Rita Lasimbang & Stella Moo-Tan. 1997. *An Introduction to the traditional Costumes of Sabah*. Kota Kinabalu: Department of Sabah Museum.
- Saidatul Nornis Hj. Mahali. 2010. Perbandingan Dialek Bajau Kota Belud dan Bajau Semporna, Sabah. *Jurnal Melayu*, (5), 333-374.
- Samarin, William J. 1993. *Linguistik Lapangan: Panduan Kerja Lapangan Linguistik*. Terjemahan. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Siti Aidah Hj. Lokin. 2007. Perubahan Sosioekonomi dan Pentadbiran Masyarakat Peribumi Sabah (1881-1963). Kota Kinabalu: Penerbit Universiti Malaysia Sabah.
- Siti Hajar Mohammed, Rahim Aman & Shahidi A. H. 2020. Klasifikasi Varian Miriek (VM): Bukti Integrasi Linguistik. *Jurnal Melayu*, Isu Khas Disember, 442-456.
- Southwell, C. Hudson. 1949. Structure of the Murut Language. *Sarawak Museum Journal*, 5, 104-115.
- Spitzack, John A. 1981. *Tahol Murut (mvv) wordlist - Mendalom SG*. SIL Language and Culture Archives. oai:sil.org:84097
- St. John, Spenser. 1863. *Life in the Forests of the Far East: Or, Travels in Northern Borneo*. Volume 2. London: Smith, Elder and Company.

Swadesh, Morris. 1954. Perspectives and Problems of Amerindian Comparative Linguistics. *WORD*, 10:2-3, 306-332.

Toh Min Min, Low Kok On. 2021. Lansaran Etnik Murut Tahol: Permainan atau Tarian Tradisional? *Gendang Alam*, Jilid 11 (1), 143-168.

Townsend, Joel. 2017. Reduplication in Serudung Murut. MA Thesis. Leiden University.

Tomiyuki Uesugi. 1998. The Revival of Myth in a Modern Context: reflections on an episode among the Murut of Sabah, East Malaysia. *Senri Ethnological Studies*, 48, 99-115.

Woolley, G.C. 1928. Murut Folktales, I. *Folklore*, vol. 39(3), 253-271.

Woolley, G.C. 1928. Murut Folktales, II. *Folklore*, vol. 39(4), 359-381.

Biodata Penulis:

Saidatul Nornis Hj. Mahali (PhD) adalah Pensyarah Kanan di Pusat Penataran Ilmu & Bahasa, Universiti Malaysia Sabah. Bidang pengkhususan beliau adalah Linguistik Antropologi.

Wong Mee Mee merupakan pelajar Sarjana Linguistik di Pusat Penataran Ilmu & Bahasa, Universiti Malaysia Sabah.